

Ο ενιαίος χώρος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και έρευνας

Σπύρος Γεωργιάτος, Ιατρική Σχολή Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και Ινστιτούτο Μοριακής Βιολογίας και Βιοτεχνολογίας (ΙΤΕ)

Κώστας Γαβρόγλου, Τμήμα Μεθοδολογίας, Ιστορίας και Θεωρίας της Επιστήμης (Μ.Ι.Θ.Ε.)

Δήμητρα Μακατσώρη, Ελληνικό Ινστιτούτο Παστέρ

I. Επίδικα

Η δημιουργία *Ενιαίου Χώρου* της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και της έρευνας καλείται να αντιμετωπίσει μια σειρά χρονίων προβλημάτων όπως:

- Γεωγραφική απομόνωση επιμέρους ερευνητικών μονάδων, σε συνδυασμό με κατακερματισμό ή εκτεταμένες αλληλεπικαλύψεις των ερευνητικών δραστηριοτήτων.
- Πολυτυπία εργασιακών σχέσεων και διοικητικών/διαχειριστικών πρακτικών στα ΕΚ.
- Ελλείμματα προσωπικού και κρίσιμων μαζών σε ΑΕΙ και Ερευνητικά Κέντρα (ΕΚ).
- Αυξημένο λειτουργικό κόστος.
- Μειωμένη αξιοποίηση των ερευνητικών αποτελεσμάτων στη λεγόμενη «αλυσίδα της καινοτομίας» (βασική έρευνα-εφαρμοσμένη έρευνα-εμπορική αξιοποίηση καινοτόμων εφαρμογών).

Στόχος των προτάσεων που ακολουθούν είναι να αναβαθμιστεί το έργο που παράγεται στα ΑΕΙ και τα ΕΚ, να εναρμονισθούν οι εκπαιδευτικές και οι ερευνητικές δραστηριότητες σε όλη την επικράτεια, να εξοικονομηθούν πόροι και να υποβοηθηθεί η παραγωγική ανασυγκρότηση της χώρας. Ωστόσο, θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι η συγκρότηση του Ενιαίου Χώρου αποτελεί μια ανατροφοδοτούμενη, *εθνική στρατηγική* στον τομέα της Παιδείας που δεν εξαντλείται σε έναν «κατάλογο» δράσεων και χρειάζεται διαρκή εμπλουτισμό και αναπροσαρμογή.

Μια παράμετρος καθοριστική στην προσέγγισή μας είναι η εξής: Αναπόδραστα, μέσα στο πλαίσιο του δεδομένου οικονομικο-πολιτικού συστήματος, ο Ενιαίος Χώρος Εκπαίδευσης-Έρευνας θα κληθεί να συμπράξει με τον επιχειρηματικό χώρο στο πεδίο της καινοτομίας. Τα δημόσια ιδρύματα θα πρέπει λοιπόν να προσέλθουν σε αυτή τη συνεργασία με τη μορφή ενός καλά απαρτιωμένου και θεσμικά θωρακισμένου δικτύου για πολλούς λόγους: Πρώτον, για να διατηρήσουν τον δημόσιο χαρακτήρα τους και να μην είναι ευάλωτα απέναντι σε κρατικοδίαιτους, δήθεν επιχειρηματίες και καιροσκόπους· δεύτερον, για να οικοδομηθεί *«ικανότητα»* που ενδεχομένως θα προσελκύσει την υγιή και καινοτόμο επιχειρηματικότητα· τρίτον, για να *μετασχηματισθεί* το παραγωγικό μοντέλο προς όφελος της ελληνικής κοινωνίας. Ο μετασχηματισμός της ελληνικής οικονομίας είναι απαραίτητος διότι στο μεγαλύτερο μέρος του, ο παραγωγικός ιστός της χώρας αποτελείται από επιχειρήσεις μικρού μεγέθους και χαμηλής έντασης γνώσης, με αποτέλεσμα την υποτονική ζήτηση, αλλά και τις χαμηλές επενδύσεις στην έρευνα.

II. Μέτρα προς συζήτηση

Από τον διάλογο που έχει διεξαχθεί μέχρι τώρα, διατυπώνονται δύο αντιδιαμετρικές προσεγγίσεις για τη συγκρότηση του Ενιαίου Χώρου. Η πρώτη προσέγγιση προβλέπει τη *διατήρηση της διοικητικής αυτοτέλειας* και του *ιδιαίτερου χαρακτήρα* στα ιδρύματα και τους φορείς που εμπλέκονται, ενώ η δεύτερη κατατείνει στη *μερική ή πλήρη ενοποίησή* τους. Υπό τις παρούσες συνθήκες, θεωρούμε ότι η πλήρης ενοποίηση των ακαδημαϊκών και ερευνητικών ιδρυμάτων (όπως επί παραδείγματι η ενσωμάτωση ΕΚ και ΤΕΙ στα Πανεπιστήμια), πέρα από τις τεχνικές δυσκολίες στην εφαρμογή της, δεν εξυπηρετεί μια βιώσιμη και ακαδημαϊκά σκόπιμη προοπτική. Είναι όμως συζητήσιμο το εάν επιμέρους μονάδες θα μπορούσαν να ενταχθούν σε ευρύτερα εκπαιδευτικά-ερευνητικά σύνολα με ταυτόχρονο επαναπροσδιορισμό του χαρακτήρα τους. Καταθέτουμε εδώ ορισμένες προτάσεις που διευκολύνουν αυτή τη συζήτηση, με την επισήμανση ότι το τελικό σχέδιο μεταρρυθμίσεων θα πρέπει να συγκεκριμενοποιηθεί μετά από συντεταγμένο διάλογο με την εκπαιδευτική-ερευνητική κοινότητα και επί τη βάση μιας ευρείας συναίνεσης στην κοινωνία.

Βασικό σκεπτικό και περιγραφή: Ο κύριος συνδετικός κρίκος ανάμεσα στα ΑΕΙ και τα ΕΚ είναι η έρευνα. Οφείλουμε λοιπόν να θεσπίσουμε κανόνες που ευοδώνουν και καθιστούν οικονομικά βιώσιμη τη συνεργατική έρευνα ανάμεσα στους διάφορους φορείς. Με δεδομένη τη διαχειριστική δυσκαμψία και την αποκλίνουσα στόχευση που έχουν τα προγράμματα των ευρωπαϊκών διαρθρωτικών ταμείων και των ταμείων συνοχής, απαραίτητη προϋπόθεση για να επιτευχθεί η ερευνητική συνεργασία ανάμεσα σε ελληνικά ΑΕΙ και ΕΚ είναι η δημιουργία ενός *Εθνικού Ιδρύματος Έρευνας και Καινοτομίας*—που, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, δεν υπάρχει σήμερα στην Ελλάδα.

Το Ίδρυμα θα είναι επιφορτισμένο με την ενίσχυση της έρευνας στα ερευνητικά και τα ακαδημαϊκά ιδρύματα, καθώς και με τη διασύνδεσή τους με την υγιή, καινοτόμο επιχειρηματικότητα και θα εισαγάγει μια *ολιστική προσέγγιση* όσον αφορά τα εργαλεία που είναι απαραίτητα για τη χρηματοδότηση της «αλυσίδας της καινοτομίας», από τη βασική έρευνα ως την αξιοποίηση των ερευνητικών αποτελεσμάτων (σχεδιασμός, δημιουργία, και εφαρμογή εργαλείων χρηματοδότησης από εθνικά κεφάλαια και δάνεια). Για να επιτευχθεί όμως αυτό, θα πρέπει να λειτουργεί με απλούς κανόνες, που από τη μία πλευρά διασφαλίζουν το δημόσιο συμφέρον και από την άλλη ανταποκρίνονται στη ραγδαία πρόοδο που χαρακτηρίζει τη σύγχρονη επιστήμη. Η διοίκησή του θα πρέπει να είναι *ανεξάρτητη* (at arm's length) από την εκάστοτε πολιτική ηγεσία και να εγγύεται αξιόπιστες, αδιάβλητες και διαφανείς διαδικασίες αξιολόγησης των ερευνητικών προτάσεων. Με αυτόν τον τρόπο, τόσο το χρηματοδοτικό σχήμα όσο και ο προγραμματισμός των δράσεών του θα είναι πολύ πιο ευέλικτα, ιδιαίτερα μάλιστα αν το Ίδρυμα λειτουργεί με καθεστώς ΝΠΙΔ.

Υποδείγματα καλής πρακτικής: Στο ευρωπαϊκό επίπεδο, οι οργανισμοί ερευνητικής χρηματοδότησης διακρίνονται σε κρατικούς και μη. Για πολλούς λόγους, το πιο πρόσφορο σύστημα για την Ελλάδα, που μαστίζεται από πελατειακές σχέσεις ανάμεσα στις διοικήσεις των ΑΕΙ/ΕΚ και τη δημόσια αρχή, είναι το δεύτερο. Το πιο καλό παράδειγμα οργανισμού με μορφή ΝΠΙΔ είναι ο Γερμανικός Οργανισμός Ερευνητικής Χρηματοδότησης (DFG; www.dfg.de/en). Ο DFG υποστηρίζει όλους

τους κλάδους των θετικών και των ανθρωπιστικών επιστημών. Στη διοίκησή του συμμετέχουν Πανεπιστήμια, ΕΚ, Επιστημονικές Ενώσεις και Ακαδημίες Επιστημών. Ο DFG αντλεί το μεγαλύτερο ποσοστό των πόρων του από την Ομοσπονδιακή Κυβέρνηση και τα Κρατίδια της Γερμανίας, τα οποία εκπροσωπούνται σε όλες τις επιτροπές. Ταυτόχρονα, το σύστημα ψηφοφορίας και οι διαδικαστικοί κανόνες εγγυώνται ότι οι αποφάσεις λαμβάνονται δημοκρατικά και με γνώμονα την αριστεία.

Υλοποίηση: Είναι γνωστό ότι ο Τομέας Έρευνας και Καινοτομίας του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων κινείται ήδη προς την κατεύθυνση της δημιουργίας του Ιδρύματος μέσα στο 2016. Οι δημόσιοι πόροι του Ιδρύματος θα προέρχονται κυρίως από το ΠΔΕ και την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων. Σε δεύτερη φάση, θα γίνει επίσης προσπάθεια αξιοποίησης ενός μέρους του ΣΕΣ (νέο ΕΣΠΑ). Για να υλοποιηθεί αυτό το σχέδιο, κρίνεται απαραίτητη η ψήφιση *ειδικού νόμου* που θα προβλέπει τη δημιουργία του Ιδρύματος και θα περιγράφει το νομικό και διοικητικό καθεστώς του.

Οριζόντια κινητικότητα του προσωπικού και «διπλή ιδιότητα» (joint appointment)

Βασικό σκεπτικό και περιγραφή: Υπό συνθήκες κρίσης εμφανίζονται τεράστια ελλείμματα διδακτικού προσωπικού στα ΑΕΙ. Από την άλλη πλευρά, σε αρκετά ΕΚ οι ερευνητικές ομάδες που ενεργοποιούνται σε ορισμένες θεματικές δεν συνιστούν κρίσιμη μάζα. Αυτή τη στιγμή, μόνο ένα μικρό ποσοστό ερευνητών έχουν ταυτόχρονα διδακτικές ευθύνες στα Πανεπιστήμια (κυρίως στα μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών). Για να καλυφθούν όμως οι ανάγκες στο επίπεδο των προπτυχιακών σπουδών και στο επίπεδο της κάλυψης κρίσιμων μαζών στα ΕΚ, θα πρέπει να θεσμοθετηθεί είτε η *ελεύθερη μετακίνηση* ερευνητών των ΕΚ προς ΑΕΙ και αντίστροφα είτε η *διπλή ιδιότητα* (καθεστώς οργανικής και μακροπρόθεσμης συνεργασίας, με πολυετή δέσμευση και δυνατότητα ανανέωσης) προκειμένου περί «ζευγών» που περιλαμβάνουν ένα πανεπιστημιακό Τμήμα και ένα συγκεκριμένο Ερευνητικό Ινστιτούτο). Εννοείται ότι η μακροχρόνια συνεργασία με δύο διαφορετικά ιδρύματα που περιγράφεται παρακάτω αφορά ένα καθεστώς *παράλληλης*

άσκησης κυρίων καθηκόντων και δεν νοείται ως υποκατάστατο της «κλασσικής» εκπαιδευτικής αδείας.

Πέρα από τη στρατηγική της σημασία για την ενίσχυση και τη βιωσιμότητα του ερευνητικού ιστού, η ώσμωση ανάμεσα σε ΑΕΙ και ΕΚ αντιμετωπίζει το πρόβλημα της *ισοτιμίας* πανεπιστημιακών και ερευνητών και ικανοποιεί το πάγιο αίτημα «ίση αμοιβή για ίση εργασία» -χωρίς να εξομοιώνει μέλη προσωπικού που εμπλέκονται με διαφορετικό τρόπο στο εκπαιδευτικό-ερευνητικό οικοσύστημα.

Το θεσμικό πλαίσιο της οριζόντιας κινητικότητας ή της διπλής ιδιότητας θα πρέπει να προβλέπει κανόνες που διαμορφώνουν ένα ελκυστικό περιβάλλον καθώς και συγκεκριμένα κίνητρα, διότι το καθεστώς της διπλής απασχόλησης είναι εξ ορισμού πιο εντατικό και πιο απαιτητικό από το ισχύον. Μέτρα που θα μπορούσαν να βοηθήσουν προς αυτή την κατεύθυνση είναι οι *διευκολύνσεις στους κανόνες χρηματοδότησης των συνεργατικών ερευνητικών προγραμμάτων*, η *ακαδημαϊκή αναβάθμιση* και -αν οι συνθήκες το επιτρέπουν- η χορήγηση *πρόσθετων*. Μερικές συγκεκριμένες ιδέες που προτείνονται για συζήτηση είναι οι εξής:

α) Η *πριμοδότηση* της συνεργατικής έρευνας ανάμεσα στα μέλη των ΑΕΙ και των ΕΚ μέσω του Εθνικού Ιδρύματος Έρευνας και Καινοτομίας-όπως συμβαίνει στην περίπτωση του DFG.

β) Η *ελαστικοποίηση των κανόνων* διαχείρισης των συνεργατικών ερευνητικών προγραμμάτων (παραδείγματος χάρι, η ευχερέστερη μεταφορά κονδυλίων από τον κωδικό των αμοιβών στον κωδικό των αναλωσίμων ή αντίστροφα).

γ) Η θέσπιση *πρότυπων, μικτών μεταπτυχιακών προγραμμάτων*, που ενισχύονται από την Πολιτεία.

Η μετάβαση από το ισχύον καθεστώς στο καθεστώς της ελεύθερης μετακίνησης ή της διπλής ιδιότητας θα πρέπει να γίνει με ιδιαίτερη προσοχή, για να μην καταστεί ο Ενιαίος Χώρος ερμητικά «κλειστός» σε νέους επιστήμονες. Επίσης, θα πρέπει να υπάρξουν ρυθμίσεις ως προς τον αριθμό των μετακινουμένων, ώστε να ελέγχονται οι ροές προς μονάδες στις οποίες παρατηρείται μεγάλη δυσαρμονία ανάμεσα στη ζήτηση και την προσφορά. Ένας κανόνας για να ελεγχθούν τέτοιες τάσεις θα ήταν οι

συνολικές μετακινήσεις προσωπικού προς έναν φορέα να μην ξεπερνούν ένα ορισμένο ποσοστό που θα συμπληρώνεται -όταν και όπου αυτό καθίσταται δυνατόν- με προσλήψεις νέου προσωπικού. Σε αυτό το στυμίοτυπο, δεν κρίνεται σκόπιμο να υιοθετηθεί η εσωτερική κινητικότητα εντός των ΑΕΙ και των ΕΚ (π.χ., μείωση των μόνιμων θέσεων εις όφελος των μη μόνιμων ή μετακίνηση προσωπικού από τα ιδρύματα της περιφέρειας προς το κέντρο).

Υποδείγματα καλής πρακτικής: Στα Πανεπιστήμια και τα ΕΚ του εξωτερικού το καθεστώς της διπλής ιδιότητας είναι σύνηθες, αλλά περιλαμβάνει ειδικές πρόνοιες. Σε ορισμένες περιπτώσεις, δύο ή περισσότερες μονάδες (ΑΕΙ-ΕΚ) δημιουργούν μία *νέα θέση* που περιγράφεται ως θέση με διπλή ιδιότητα, διαφημίζουν τη θέση σε διεθνή περιοδικά, και από κοινού επιλέγουν τον κατάλληλο υποψήφιο. Άλλη διαδικασία είναι δύο ή περισσότερες μονάδες να δημιουργήσουν μία θέση για έναν συγκεκριμένο υποψήφιο (στοχευμένη πρόσληψη), ή, σε άλλη περίπτωση, να εκδηλώσει ενδιαφέρον με δική του πρωτοβουλία ένα μέλος του προσωπικού για τη δημιουργία μίας τέτοιας θέσης. Σε οποιαδήποτε από αυτά τα σενάρια, το γενικό σχέδιο για τον διορισμό συνομολογείται από τα Όργανα του Πανεπιστημίου και του ΕΚ. Το Τμήμα ή το Ινστιτούτο στα οποία θα αναφέρεται η/ο επιστήμονας που προσλαμβάνεται σε θέση με διπλή ιδιότητα είναι σαφώς καθορισμένα. Εάν η θέση διπλής ιδιότητας περιλαμβάνει διαφορετικές κλίμακες μισθών, οι μισθοί σε κάθε μονάδα αναφέρονται σαφώς. Η πρόσβαση του μέλους σε πόρους και υποδομές της κάθε μονάδας (π.χ. χώροι γραφείων, διοικητική υποστήριξη, χρηματοδότηση εκκίνησης ερευνητή, καθοδήγηση και υποστήριξη μεταπτυχιακών φοιτητών) καθορίζεται επίσης εξ αρχής στο σχετικό συμφωνητικό και μπορεί να διαφέρει από περίπτωση σε περίπτωση.

Υλοποίηση: Η υλοποίηση της οριζόντιας κινητικότητας και της διπλής ιδιότητας είναι άμεσα εφαρμόσιμα μέτρα, που έχουν όμως κάποια μικρή *δημοσιοοικονομική επιβάρυνση*. Όσον αφορά την οριζόντια κινητικότητα, υπάρχει επίσης μία νομικής φύσης δυσκολία, καθώς τα θεσμικά καθεστώτα των ΑΕΙ και των ΕΚ είναι διαφορετικά. Επομένως, για να εξασφαλισθεί η δυνατότητα ελεύθερης μετακίνησης από το ένα είδος ιδρυμάτων στο άλλο θα πρέπει να υπάρξει *συνταγματική πρόνοια*. Με αυτά τα δεδομένα, θα ήταν σκόπιμο σε πρώτη φάση να υιοθετηθεί το καθεστώς της διπλής ιδιότητας και σε δεύτερο χρόνο η ελεύθερη μετακίνηση προσωπικού μεταξύ διαφορετικών μονάδων.

Οι συμπράξεις ανάμεσα σε διάφορους φορείς –που διατηρούν στο ακέραιο τη διοικητική αυτονομία τους, αλλά είναι λειτουργικά διασυνδεδεμένοι- πρέπει να είναι *θεσμικά κατοχυρωμένες* και να προβλέπουν κίνητρα, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως. Αυτό συνεπάγεται:

α) Αποτύπωση των νέων ρυθμίσεων στους *οδηγούς εφαρμογής* (ΕΣΠΑ και Εθνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας).

β) Μέριμνα για το *ύψος και τις προϋποθέσεις οικονομικών απολαβών*, ώστε να μην καταστρατηγείται το Σύνταγμα και να μην αδικούνται εκείνοι που προσφέρουν ανάλογο έργο.

γ) Σχεδιασμό για την ίδρυση πρότυπων, μικτών μεταπτυχιακών προγραμμάτων, μόνο υπό συγκεκριμένες *γεωγραφικές, θεματικές και ποιοτικές προϋποθέσεις*, ώστε να μην παρατηρηθούν επικαλύψεις και κατασπατάληση πόρων.

Η ίδρυση νέων πρότυπων μεταπτυχιακών προγραμμάτων με τη συμμετοχή ΑΕΙ και ΕΚ θα πρέπει να γίνει *κατά στάδια*. Καταρχήν, τα νέα μεταπτυχιακά προγράμματα θα πρέπει να είναι *λίγα στον αριθμό*, για να διασφαλισθεί η ποιότητά τους και να υπάρξει η δυνατότητα οικονομικής ενίσχυσής τους από την Πολιτεία.

Συγκρότηση Εικονικών Ινστιτούτων (virtual institutes)

Βασικό σκεπτικό και περιγραφή: Η ίδρυση *Εικονικών Ινστιτούτων* (virtual institutes), που περιλαμβάνουν θεματικά συγγενείς ομάδες σε ΑΕΙ και ΕΚ, ανεξάρτητα από γεωγραφική περιοχή, είναι ένας πολλαπλά χρήσιμος θεσμός: Πρώτον, δεν προϋποθέτει νέες υποδομές και μετακινήσεις (αφού προϋποθέτει μόνο δια-δικτυακή επικοινωνία) *εξοικονομεί πόρους*: δεύτερον, η στενή συνεργασία ανάμεσα σε διαφορετικές ερευνητικές ομάδες που έχουν κοινά ενδιαφέροντα ενδυναμώνει την έρευνα που διεξάγεται σε διάφορους ερευνητικούς «κόμβους», την *αναβαθμίζει* και εξουδετερώνει τη γεωγραφική απομόνωση· τρίτον, η συνεργασία αυτού του τύπου δημιουργεί *κρίσιμες μάζες* που μπορούν σε δεύτερο χρόνο να διεκδικήσουν με αξιώσεις ανταγωνιστική χρηματοδότηση.

Ο ρόλος των Εικονικών Ινστιτούτων θα μπορούσε να είναι καταλυτικός στην προώθηση της συνεργατικής έρευνας, εξασφαλίζοντας *διεπιστημονικές συνεργασίες* σε όλο το φάσμα της επιστήμης και (προς)καλώντας σε *συνεχή αλληλεπίδραση* την ερευνητική κοινότητα. Ένας άλλος σημαντικός ρόλος τους θα μπορούσε να είναι η *ενημέρωση-εκπαίδευση του ευρύτερου κοινού* μέσω άτυπων προγραμμάτων και συμμετοχής σε δημόσιες εκδηλώσεις. Απαραίτητη προϋπόθεση για να επιτύχει ο νέος θεσμός είναι η πρόνοια για μια στοιχειώδη διοικητική δομή που θα ρυθμίζει τις δραστηριότητες του κάθε Ινστιτούτου (π.χ., μια ολιγομελής επιστημονική επιτροπή).

Υποδείγματα καλής πρακτικής: Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα επιτυχημένης εφαρμογής των εικονικών ινστιτούτων σε μεγάλη κλίμακα είναι το Solar System Exploration Research Virtual Institute (sservi.nasa.gov). Η NASA δημιούργησε το SSERVI για να διερευνήσει ερωτήματα βασικής και εφαρμοσμένης έρευνας, να υποστηρίξει ερευνητές από ένα ευρύ φάσμα ιδρυμάτων και να διευκολύνει συνεργασίες με διεθνείς εταίρους μέσω της εικονικής τεχνολογίας. Σε μικρότερη κλίμακα, εικονικά ινστιτούτα υπάρχουν σε πολλά δίκτυα ερευνητικής συνεργασίας χρηματοδοτούμενα από ευρωπαϊκά προγράμματα (π.χ., Epigenome Network of Excellence (NoE) <http://www.epigenome.eu/en/4,11,0> και το European Virtual Institute for Research in Forensic Genetics, www.eurofor-gen.eu), αλλά και δίκτυα που εστιάζονται στην εκπαιδευτική πολιτική.

Υλοποίηση: Τα μέτρα είναι άμεσα εφαρμόσιμα και δεν συνεπάγονται ιδιαίτερο δημοσιοοικονομικό κόστος. Όπως τονίστηκε όμως παραπάνω, ο σχεδιασμός για την ίδρυση εικονικών ινστιτούτων θα πρέπει να λάβει υπόψη συγκεκριμένες *θεματικές και ποιοτικές προϋποθέσεις*. Πρέπει επίσης να διερευνηθεί *ποια Αρχή* θα αξιολογεί προτάσεις για την ίδρυση τέτοιων φορέων.

Ανάπτυξη ερευνητικών υποδομών και ανοιχτή πρόσβαση

Βασικό σκεπτικό και περιγραφή: Οι ερευνητικές υποδομές είναι διεθνώς ο «*τύπος συνάντησης*» ερευνητών από ΕΚ και Πανεπιστήμια, καθώς και μεταπτυχιακών φοιτητών με μεταδιδακτορικούς συνεργάτες. Στην Ελλάδα, πολλά Πανεπιστήμια διαθέτουν μικρής και μεσαίας κλίμακας υποδομές που συμπληρώνουν τις αντίστοιχες

υποδομές των ΕΚ. Εν τούτοις, σε ορισμένα επιστημονικά πεδία έχουν καταγραφεί ελλείψεις –ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά δραστηριότητες που προϋποθέτουν μεγαλύτερης κλίμακας υποδομές, οι οποίες χρειάζονται σημαντικές επενδυτικές δαπάνες. Έχει επίσης παρατηρηθεί ερευνητικές υποδομές να βρίσκονται κάτω από ένα ιδιότυπο καθεστώς «προσωπικής ιδιοκτησίας», ή να επικαλύπτουν η μία την άλλη, απουσία στρατηγικού σχεδιασμού και κανονιστικού πλαισίου. Για αυτούς τους λόγους, είναι πολύ σημαντικό να διασφαλιστεί η *βέλτιστη αξιοποίηση* των υφιστάμενων ερευνητικών υποδομών μέσω της *ανοιχτής πρόσβασης* στην ερευνητική κοινότητα και ο ορθολογικός σχεδιασμός *ανάπτυξης νέων υποδομών*, στην κατεύθυνση της συμπληρωματικότητας και της εξοικονόμησης πόρων. Ταυτόχρονα, υπάρχει έδαφος γόνιμης συνεργασίας για την διασφάλιση πρόσβασης ερευνητών, ακαδημαϊκών φορέων, ΕΚ και στελεχών της βιομηχανίας τόσο σε εθνικό, όσο και σε περιφερειακό και σε διεθνές επίπεδο. Κάτι τέτοιο θα δημιουργήσει *προστιθέμενη αξία* σε όρους αξιοποίησης του ανθρώπινου δυναμικού και ολοκλήρωσης φιλόδοξων ερευνητικών σχεδίων.

Οι ερευνητικές υποδομές αποτελούν επίσης ένα από τα σημαντικότερα στηρίγματα του συστήματος έρευνας και καινοτομίας. Απαραίτητη όμως προϋπόθεση για την παραγωγική αξιοποίησή τους είναι η *προτεραιοποίηση* με γνώμονα τα κριτήρια που οριοθετούνται στο πλαίσιο ενός μακρόπνοου, Εθνικού Οδικού Χάρτη (με συντονισμένη, ανοιχτή και διαφανή διαδικασία, με αξιολόγηση βασισμένη στα ευρωπαϊκά πρότυπα και στρατηγική προτεραιοποίηση η οποία αναδεικνύει τη διασύνδεσή τους με τις στρατηγικές προτεραιότητες της χώρας). Οι επενδύσεις σε Ερευνητικές Υποδομές θα πρέπει να βασίζονται σε μακρόπνοο σχεδιασμό και σταθερά θεμέλια επιστημονικών και στρατηγικών προτεραιοτήτων προκειμένου να διασφαλιστεί η ενίσχυση υφιστάμενων ερευνητικών υποδομών εθνικής σημασίας καθώς και η ανάπτυξη νέων υποδομών, όπου απαιτούνται δημιουργώντας ελκυστικό περιβάλλον για την έρευνα και την ανάπτυξη υπό το πρίσμα της διεθνούς συνεργασίας και προώθησης της αριστείας. Ο Οδικός Χάρτης Ερευνητικών Υποδομών αναδεικνύει τη στρατηγική σημασία των ερευνητικών υποδομών και θέτει τις προϋποθέσεις για μακροπρόθεσμες επενδύσεις σημαντικής δημόσιας χρηματοδότησης και μόχλευση αυξημένων ιδιωτικών πόρων.

Υποδείγματα καλής πρακτικής: Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ο *Ευρωπαϊκός Οδικός Χάρτης Ερευνητικών Υποδομών* (ESFRI, ec.europa.eu/research/infrastructures) διαμορφώνεται και αναθεωρείται τώρα με στόχο τη δημιουργία ενός ελκυστικού περιβάλλοντος στην Ευρώπη για την έρευνα και την ανάπτυξη, υπό το πρίσμα της διεθνούς συνεργασίας. Ελληνικές ερευνητικές ομάδες και φορείς (κυρίως ΕΚ αλλά και ΑΕΙ) συμμετέχουν ήδη στα περισσότερα έργα προπαρασκευαστικής φάσης, αλλά και στην κατασκευαστική φάση των Ερευνητικών Υποδομών ESFRI.

Υλοποίηση: Ορισμένα από τα μέτρα που προτείνονται (ανοιχτή πρόσβαση) είναι άμεσα υλοποιήσιμα και δεν έχουν οικονομική επιβάρυνση. Ωστόσο, η ανάπτυξη νέων υποδομών χρειάζεται νέα κονδύλια από ευρωπαϊκούς ή ιδιωτικούς φορείς. Σε ό,τι αφορά στο επενδυτικό σκέλος, η Πολιτεία, σε συνεργασία με το αντίστοιχο ερευνητικό οικοσύστημα, διαμορφώνει το κύριο πλαίσιο χρηματοδότησης των Ερευνητικών Υποδομών, κατ' αντιστοιχία με τις πρακτικές που εφαρμόζονται στην Ευρωπαϊκή Ένωση, στο πλαίσιο υλοποίησης του εθνικού Οδικού Χάρτη βάσει του Horizon 2020. Ειδικότερα, εξετάζεται τώρα η *πολιτική πρόσβασης* στην κάθε Υποδομή, με βάση την αντίστοιχη «διακυβέρνηση» από τους φορείς υλοποίησης και λειτουργίας, με τρόπο τέτοιο ώστε να υπάρχουν στοιχεία βιωσιμότητας, αλλά και τα αναμενόμενα κοινωνικο-οικονομικά οφέλη.

Η ανάπτυξη και η ανοιχτή πρόσβαση σε εθνικές υποδομές θα πρέπει να αποτυπωθεί άμεσα στους *Εσωτερικούς Κανονισμούς* των ΕΚ και των ΑΕΙ. Ένα *πλήρες Μητρώο Ερευνητικών Υποδομών και Υποδομών Καινοτομίας* όπου θα αποτυπώνονται όλα τα δομικά και λειτουργικά χαρακτηριστικά τους, η επενδυτική ροή καθώς και ο τρόπος πρόσβασης και χρήσης, αποτελεί σημαντική παράμετρο επιτυχίας του όλου εγχειρήματος. Επίσης, κρίνεται σημαντική η παράλληλη και συμπληρωματική ως προς τις ερευνητικές υποδομές σύσταση *Εργαστηρίων-Μονάδων Παροχής Υπηρεσιών* ή άλλων υποδομών καινοτομίας.

Βασικό σκεπτικό και περιγραφή:

Στην αρχιτεκτονική του εκπαιδευτικού-ερευνητικού οικοσυστήματος έχουν καταγραφεί αρκετά δομικά προβλήματα:

- Υπάρχουν ΤΕΙ που είναι συνώνυμα με πανεπιστημιακά ή πολυτεχνικά Τμήματα και Σχολές.
- Ορισμένα Τμήματα δεν αναφέρονται σε κάποια συγκεκριμένη γνωσιακή περιοχή, αλλά σε μεθοδολογίες που προσιδιάζουν στην απόκτηση δεξιοτήτων και την κατάρτιση.
- Μεγάλος αριθμός Τμημάτων βρίσκονται διασκορπισμένα στην επικράτεια, χωρίς να λαμβάνεται μέριμνα για τη διοικητική και λειτουργική συνοχή τους.
- Έχει προταθεί η ίδρυση νέων πανεπιστημιακών Σχολών και ερευνητικών Ινστιτούτων –ιδίως σε παραμεθόριες περιοχές- χωρίς να προσδιορίζεται επακριβώς η σκοπιμότητά τους και ο ρόλος τους στο όλο οικοσύστημα.
- Ιδιαίτερα στη σφαίρα των βιοϊατρικών επιστημών, εμφανίζεται διπλασιασμός και τριπλασιασμός της ίδιας θεματικής περιοχής μέσα σε μια γεωγραφική επιφάνεια λίγων τετραγωνικών χιλιομέτρων.

Οι στρεβλώσεις που απαριθμούνται παραπάνω έχουν την ιστορική τους εξήγηση. Η πολιτική διεύρυνσης της Ανώτατης Εκπαίδευσης που ακολουθήθηκε και χρηματοδοτήθηκε από το 1994 μέχρι και το 2009 στα πλαίσια των επιχειρησιακών ευρωπαϊκών προγραμμάτων ΕΠΕΑΕΚ είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία 168 νέων τμημάτων ΑΕΙ στην Ελλάδα (90 στα Πανεπιστήμια και 78 στα ΤΕΙ). Τα νέα Τμήματα ιδρύθηκαν με την επίκληση ενός αμφίβολης στόχευσης «εθνικού σχεδίου» και για αυτόν τον λόγο σε πολλές περιπτώσεις οδήγησε στην όξυνση των αντιθέσεων ανάμεσα σε περιφερειακά και κεντρικά ΑΕΙ, σε Τμήματα υψηλής και χαμηλής ζήτησης και σε τμήματα Πανεπιστημίων και ΤΕΙ του ίδιου γνωστικού αντικειμένου. Κομματικές προτεραιότητες και πιέσεις παραγόντων της τοπικής αυτοδιοίκησης οδήγησαν στη διασπορά πολλών νέων τμημάτων σε διάφορες πόλεις και κωμοπόλεις της Ελλάδας. Στις περισσότερες περιπτώσεις, αρωγοί σε αυτή τη διαδικασία ήταν και

οι Διοικήσεις των ιδρυμάτων, καθώς και μέλη ΔΕΠ/ΕΠ που ανέλαβαν την υλοποίηση της διεύρυνσης.

Η διεύρυνση, πέρα από την χωρίς σοβαρό σχεδιασμό χωροταξική διασπορά των τμημάτων που ιδρύθηκαν, είχε και τις παρακάτω βασικές παρενέργειες: (α) ιδρύθηκαν τμήματα με εξαιρετικά ειδικευμένο αντικείμενο, για να μπορέσουν να διαφοροποιηθούν σε σχέση με τα άλλα τμήματα του ίδιου Ιδρύματος, (β) πολλαπλασιάστηκε ο αριθμός Τμημάτων των οποίων το αντικείμενο ήταν «δημοφιλές» στην αγορά εργασίας (π.χ. Πληροφορική), (γ) προέκυψαν ιδρύματα με απaráδεκτα μικρό αριθμό Τμημάτων (π.χ. Πανεπιστήμιο Στερεάς Ελλάδας με δύο μόλις Τμήματα – συνεχίζει με άλλη μορφή μετά το σχέδιο «ΑΘΗΝΑ»), (δ) προέκυψαν παραρτήματα Ιδρυμάτων με ένα ή δύο απομονωμένα τμήματα. Το γεγονός αυτό έβλαψε περισσότερο τον πιο «αδύναμο κρίκο» της Ανώτατης Εκπαίδευσης, δηλαδή τα ΤΕΙ.

Πέρα από τα προβλήματα στην ποιότητα και την κατανομή των εκπαιδευτικών-ερευνητικών μονάδων, συν τω χρόνω, δημιουργήθηκαν επίσης μεγάλες διαφορές στα διοικητικά σχήματα ΑΕΙ-ΕΚ και ΕΚ-ΕΚ. Ένα εκσεσημασμένο παράδειγμα ασυμμετρίας στο σχήμα διοίκησης είναι τα Ινστιτούτα της Ακαδημίας Αθηνών, που διέπονται από εντελώς διαφορετικό καθεστώς από ό,τι οι ερευνητικοί φορείς που εποπτεύονται από τη ΓΓΕΤ.

Οι διαφορές στο σχήμα διοίκησης ανάμεσα στα ΑΕΙ και τα ΕΚ δικαιολογούνται συνήθως με το επιχείρημα ότι τα δεύτερα είναι «στρατευμένα» ή «εξειδικευμένα» σε μια εθνική στρατηγική έρευνας (mission-led research), ενώ τα πρώτα είναι συγκροτημένα στη βάση της «ελεύθερης έρευνας». Το επιχείρημα αυτό ίσως να είχε μια βάση τη δεκαετία του 1960 έως το 1980, αλλά είναι ελάχιστα πειστικό υπό τις σημερινές συνθήκες: Τα περισσότερα ΕΚ είναι πλέον πολυθεματικά, ενώ οι ερευνητικές μονάδες στα Πανεπιστήμια διαμορφώνονται κυρίως με βάση τη χρηματοδότηση από ευρωπαϊκές πηγές και ως εκ τούτου δεν διεξάγουν κατ' ανάγκη «blue sky research».

Λόγω των πολλαπλών προβλημάτων, χρειάζονται απαραιτήτως οργανωτικές αναδιατάξεις και μέτρα που αντιμετωπίζουν τον κατακερματισμό, τις αλληλεπικαλύψεις και την πολυτυπία των κανόνων διοίκησης. Μείζονα θέματα προς

αντιμετώπιση είναι καταρχήν ο επαναπροσδιορισμός του ρόλου των ιδρυμάτων τεχνολογικής εκπαίδευσης. Μια πρώτη ερώτηση που πρέπει να απαντηθεί είναι εάν κρίνεται απαραίτητη η διατήρηση ενός συστήματος ιδρυμάτων με αποστολή την τεχνολογική εκπαίδευση που είναι διακριτά από τα Πανεπιστήμια (binary system) ή όχι. Αν όχι, τα ΤΕΙ ή θα έπρεπε είτε να μετεξελιχθούν ως ενιαίο σύστημα σε «Πανεπιστήμια Εφαρμοσμένων Επιστημών» (Universities of Applied Sciences), όπως έχει προταθεί από την ηγεσία των ΤΕΙ, είτε να ενταχθούν *κατά περίπτωση* σε ομόλογα πανεπιστημιακά *Τμήματα* και να ενσωματωθούν σε πανεπιστημιακές Σχολές. Προφανώς, αυτού του τύπου η «διαλογή» δεν θα μπορούσε να γίνει πριν από την επεξεργασία των στοιχείων και την υιοθέτηση *συγκεκριμένων αξιολογικών κριτηρίων*.

Είναι πρόδηλο ότι τα θέματα που ετέθησαν παραπάνω συναρτώνται με πολλά άλλα, όπως το ζήτημα της επαγγελματικής εκπαίδευσης στο σύνολό της, το ζητούμενο της περιφερειακής ανάπτυξης, το πρόβλημα της ανεργίας των νέων και το κόστος για τη δημιουργία υποδομών. Όλα αυτά τα ζητήματα χρειάζονται προσεκτική μελέτη. Σε βραχυ-μεσοπρόθεσμη βάση, εκσεσημασμένα προβλήματα (όπως π.χ., η λειτουργία ΤΕΙ που προσελκύουν ελάχιστους φοιτητές ή ταυτίζονται θεματικά με αντίστοιχα πανεπιστημιακά Τμήματα) πρέπει να αντιμετωπισθούν με ένα πρόγραμμα λελογισμένων *συγχωνεύσεων*. Ένα πρώτο βήμα προς αυτή την κατεύθυνση θα ήταν η συγχώνευση ομώνυμων/ομολόγων μονάδων. Για τα Πανεπιστήμια, το ελάχιστο που θα έπρεπε να προωθηθεί άμεσα είναι η *ενοποίηση ομοειδών Τμημάτων που βρίσκονται σε ιδρύματα της ίδιας γεωγραφικής ζώνης*, αλλά ανήκουν σε διαφορετικά ιδρύματα.

Σε ό,τι αφορά τα ΕΚ, ένα πολύ σημαντικό βήμα θα αποτελούσε η *θεσμοθέτηση ενός ενιαίου διοικητικού καθεστώτος* που θα συνέβαλε στον εκσυγχρονισμό του πλαισίου της εσωτερικής λειτουργίας τους και ταυτόχρονα στη δημιουργία ενός ενιαίου περιβάλλοντος στον χώρο της έρευνας. Τα ΕΚ, κατά αντιστοιχία προς το διοικητικό καθεστώς των ΑΕΙ, θα μπορούσαν σταδιακά να προσαρμοσθούν σε ένα μοντέλο διαχείρισης όπου το επιστημονικό προσωπικό, *οι εργαζόμενοι και οι απασχολούμενοι μεταπτυχιακοί και μεταδιδασκατορικοί υπότροφοι θα έχουν σημαντικότερο ρόλο*.

Υποδείγματα καλής πρακτικής: Τα παραπάνω μέτρα ισχύουν περίπου σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες.

Υλοποίηση: Τα μέτρα που προτείνονται έχουν σημαντικά δημοσιοοικονομικά οφέλη

και ορισμένα εξ αυτών είναι άμεσα εφαρμόσιμα. Παρόλα ταύτα, η αντιμετώπιση των στρεβλώσεων που περιγράφηκαν πρέπει να γίνει με απόλυτα *θεσμικό* και *συναινετικό* τρόπο, υιοθετώντας δύο βασικούς κανόνες:

- α) οι όποιες αναδιαρθρώσεις θα πρέπει να *εγγυώνται τα εργασιακά δικαιώματα του προσωπικού*,
- β) η ομογενοποίηση και ο εξορθολογισμός των κανόνων θα πρέπει να γίνει με την *προοπτική της περαιτέρω ανάπτυξης* των υπάρχουσών θεματικών και την εξασφάλιση της ποιότητας.

Το Όργανο της *Γενικής Συνέλευσης* θα πρέπει να θεσμοθετηθεί άμεσα σε όλα ανεξαιρέτως τα ΕΚ, κατά το πρότυπο των ΑΕΙ. Θα πρέπει επίσης να εξετασθεί αν θα ήταν πιο πρόσφορο η εκλογή Διευθυντή στα ΕΚ να γίνεται από το *σύνολο των ερευνητών*, ή τουλάχιστον να *επικυρώνεται* από τη Γενική τους Συνέλευση. Βαθμιαία, το «διευθυντο-κεντρικό» μοντέλο διοίκησης των ΕΚ θα πρέπει να αντικατασταθεί από ένα πιο συμμετοχικό πρότυπο, με διακριτές τις καθαρά διοικητικές ευθύνες και τις ευθύνες στο σχεδιασμό ερευνητικής πολιτικής.

Το Επιστημονικό Συμβούλιο σε κάθε Ινστιτούτο (ΕΣΙ) που θεσμοθετήθηκε πρόσφατα θα πρέπει να διατηρηθεί και να αναβαθμισθεί. Θα πρέπει επίσης να θεσμοθετηθούν η *αξιολόγηση των Διευθυντών των ΕΚ και Ινστιτούτων, αλλά και των Πρυτάνεων, στη μέση και στη λήξη της θητείας τους*. Τέλος, ένα μέτρο που πρέπει να ληφθεί άμεσα είναι η ένταξη και η λειτουργία των Ινστιτούτων της Ακαδημίας στους φορείς που *εποπτεύονται από τη ΓΓΕΤ*.

III. Επίμετρο

Στην απόπειρα συγκρότησης του Ενιαίου Χώρου, ορισμένα σημεία έχουν ιδιαίτερη μεθοδολογική σημασία. Κατά τη γνώμη μας, τα πιο βασικά είναι τα εξής:

- Να υιοθετηθεί από την αρχή η λογική του *πilotικού προγράμματος*, δηλαδή ενός συνόλου μέτρων που θα δοκιμασθούν για μια χρονική περίοδο, για να αξιολογηθούν κατόπιν και να κριθεί η αποτελεσματικότητά τους στην πράξη.
- Να μην εξαντληθεί η μεταρρυθμιστική προσπάθεια σε «άτυπες» δράσεις, «συνεννοήσεις», ή ρυθμίσεις με ασαφή νομοθετική διατύπωση.

- Να εξασφαλισθεί η μέγιστη δυνατή *συναίνεση* της ακαδημαϊκής και της ερευνητικής κοινότητας, αλλά να μη καταλήξει η διαβούλευση για τον Ενιαίο Χώρο ένας «συνδικαλιστικού τύπου» ανταγωνισμός.
- Να στηριχθούν τα προς υλοποίηση μέτρα σε *ακριβή ποσοτικά και ποιοτικά* στοιχεία και να προηγηθεί η μελέτη της σκοπιμότητάς τους.

Αθήνα, 4 Μαρτίου, 2016

